

Hegel'in Hukuk Felsefesinde "Tarih" ve "İnsan"

Gülçin AYITGU*

Özet

Hegel'in Hukuk Felsefesi'ne dair düşüncelerini, felsefi sisteminden bağımsız bir şekilde ele almak mümkün değildir. Bu çalışmada da Hegel'in felsefi sistemi göz önünde bulundurularak, tarihsel sürecin kendisi ve insanın eylemleri arasındaki ilişki "tarih", "özgürlük", "akıl" ve "devlet" kavramları çerçevesinde serimlenmeye çalışılacaktır. Hegel'e göre "insan", tinin gelişimi olan tarihsel sürecin bir parçasıdır, dolayısıyla insanın özgürlüğü de bu tarihsel gelişimden ve tinin nesnelleşmesiyle ulaşılan akılsal bir devletin üyesi olmaktan bağımsız olamaz. Sonuç olarak Hegel'in tinin gelişimiyle bağlantılı bu açıklamaları birçok kez onu kurgusallığın içerisine hapsedmiş gibi olsa da, özgürlük ve tarihsel süreç arasında kurmuş olduğu ilişki, praksis bir yön taşıma amacındaki birçok felsefe için ön açıcı olmuştur.

Anahtar kelimeler: Tarih, özgürlük, akıl, devlet.

I. Giriş

Hegel'e göre felsefe mutlak bilgiyi sunmaktadır; bu yüzden onu salt bir yöntem ya da hakikat sevgisi olarak göremeyiz. Çünkü "felsefe akli olanın temeli olduğu için, şimdinin ve gerçeğin anlaşılmasıdır, yoksa bir öte yanın inşası değildir" (Hegel 2004b: 28). Filozof burada bilgiyi kuran değil, bilincin gelişimini mantıksal ve tarihsel kavramlarla betimleyendir. Bu bağlamda filozof aynı zamanda "akıl"ın gelişimini inceleyerek tarihi rastlantısal bir olaylar yığını gibi göstermeye çalışan anlayışı yanlışlayabilmektedir de.

Felsefe her şeyin çözümünü sunan bir reçete olarak da görülemez. Çünkü felsefenin yaptığı şey "oluş"u gösterebilmektir. Buradaki "oluş" Hegel'e göre düşünce alanına bakmayı gerektirir ve bu yüzden felsefe düşünce alanındadır. Düşünce alanında olmasından ötürü de felsefenin içeriği soyuttur ve tümeldir. İnsanların da tek tek durumlara bakarak anlığın yaptığı belirlemelerin dışına çıkabilmeleri için, aklın ve felsefenin tümel bilgisine, bütünselliğine ihtiyaçları vardır.

Hegel'in sistemindeki bütünsellik sadece mantıksal bir bütünsellik olarak okunmamalı, çünkü bu bütünsellik kendisini tarihsel alandaki bilincin gelişim basamaklarında gösterir. Bu yüzden tek bir kapalı "bütün"den ziyade her basamakta karşımıza çıkan birçok bütünsellikten söz edebiliriz. Buradaki "bütün", "oluş"un diyalektik gelişimini anlatır, bu süreç içerisinde yer alan "insan" da çağının bu düşünce gelişimini, bütünselliği içinde kavramak durumundadır. Çünkü Hegel'e göre etrafımızdaki tek tekler, düşüncenin kendisini dışsallaştırmasıyla oluşur, dolayısıyla tarihte gerçekleşenler de asıl olarak düşüncenin tarihidir. Tin kendisini geliştiren ve kendi gelişimini çözen bir harektir. Bu hareket bir bilincin zamansallığında kendisi için olabilir. Bu yüzden aynı zamanda "tarih" de olan tin, her zaman geleceğe yönelmektedir.

Tarihsel süreçteki değişim mesajı insanların genellikle ilgisini çekmiştir. Bunun nedeni değişimin insanların gerek-

* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Bölümü Araştırma Görevlisi

sinimlerini karşılama noktasında onlara “umut” vermesi olabilir. Hegel de kendi içinde bulunduğu çağı tam bir dönüşümün gerçekleşebileceği, yeni bir döneme geçiş zamanı olarak görür. Bu dönüşümü sağlayan tarihsel sürece içkin olan ve özgürlük ereğini içinde barındıran tinin kendi hareketidir. Sürekli diyalektik bir devinim halinde olan tinin yeni bir döneme geçişi, onun yeni bir sıçrama yapmasıdır. Hegel bu niteliksel sıçramayı, yeni doğan bir çocuğun gelişimine benzetir. Çünkü bu sıçrama, çocuğun gelişimi gibi sessizce ve sürekli gerçekleşir

Tarihsel gelişimin içindeki insanın yaşamına baktığımızda onun bütün değerlerinin tinsel yaşamın bir parçası olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Tinsel yaşamın bir parçası olan insanın bedeni, Hegel’de yabancılaşmanın bir sonucu değildir. O, tinin kendisini dışsallaştırmasının bir aracıdır. Bu yüzden de beden olmaksızın tinin kendisini gerçekleştirmesinden de söz edemeyiz. Bununla birlikte Hegel tinsel atılımın ve tinin kendisinin insan yaşamındaki değerini açıklamaya çalışırken şu ifadeyi kullanır: “İnsan, Tin demek olduğuna göre, kendini en yüksek şeylere layık görme hakkını ve yükümünü taşır; Tin’ in büyüklüğüne ve gücüne ne kadar üstün bir değer biçerse biçsin, gene abartmış olmaz...” (Hegel 1976, s. 11). Buradaki tin kavramı insanın yaşamını da kapsayarak önceki soyut niteliğinden sıyrılmaktadır.

II. Hegel’in Hukuk Felsefesinin Gelişimi

Hegel içinde bulunduğu tarihsel süreci “değişim çağı” olarak adlandırmakla beraber, zamanın ulus devleti aşamasında da tamamlandığını belirtir. Bu tamamlanmanın ardından da hukuk ve devlet idesine dair felsefi değerlendirmenin yapılabileceğini, ilkelerin ortaya konabileceğini düşünür.

Hegel Hukuk Felsefesinin İlkelerinin “Önsöz”ünde, devletin bilimini sunarken,

devleti kendinde akılsal bir şey olarak anlamak yolunda bir denemeye giriştiğini söyler. Buradaki varolanı kavramak felsefenin görevidir, çünkü var olan akıldır. “İnsan” a gelince de, herkes kendi zamanının çocuğudur; felsefe de aynı şekilde kendi zamanını düşüncede özetler (Hegel 2004:30). Bu anlamda zamanının aklını serimleyen felsefe, kendi çağına da ayna tutmaya çalışır.

“Hukuk Felsefesinin İlkeleri”nde Hegel sırasıyla soyut hukuk (Abstrakte Recht), özel ahlaksallık (Moralitaet) ve nesnel ahlaksallık (Sittlichkeit) başlıkları altında bilincin gelişimini incelemektedir. Kitabın sonuncu bölümü kendi içinde “Aile”, “Sivil Toplum” ve “Devlet” alt bölümlerine ayrılır.

Soyut hukuk bölümünde Hegel mülkiyet, sözleşme ve haksızlık konularını ele alır. Soyut hukuk kişiyi mülkiyet ya da sahiplik kavramından hareketle tanımlar ve toplumsallığı da sözleşmeye indirger. Hegel’e göre sözleşme yoluyla toplumsallığı temellendirmeye çalışmak onu bireyselleştirmektir. Yani sözleşme evrensel bir nitelikten ziyade karşılıklı bireysel anlaşmaya dayanır dolayısıyla sözleşme aynı zamanda uzlaşımı da gösterir. Oysa ki nesnel tin uzlaşımın olması için gerekli olan isteğe bağlı değildir. Bu yüzden hukuku da “sözleşme” ve “uzlaşım” üzerinden ele almak gerekir.

Soyut hukuk yalnızca adaletsizliğin tanımını yapabilir, onu ortadan kaldırmak adına bir şey yapamaz. Sözleşme adaletsizliğin, şiddetin ortadan kalkmasını amaçlarken, aslında şiddeti yine şiddetle, mahkemelerle ve ceza hukukuyla çözer. Burada ceza mülkiyet sahibine verilir. Dolayısıyla burada da yine evrenselliği kavrayamama durumu vardır.

Hegel’in “hukuk” kavramı “evrensellik” (Allgemeinheit) ve “özgürlük” kavramlarından ayrı düşünülemez. Çünkü

Hegel "hukuk"u evrensel iradenin kendisini gösterdiği bir özgürlük alanı olarak görür. Ona göre "Evrensel tarihin ilerleyen her bir döneminde birey, tam olarak eylemini ve evrensel çabasını (ödevini) bulmaktadır"(Yenişehirlioğlu 1995: 55). Bu evrensel çaba, tarihsel sürecin her döneminde farklı şekillerde, insanın istemesi ve eylemleriyle dünya tarihinde vücut bulacaktır.

Hegel'in "hukuk"un ele alınışına dair getirdiği eleştirilerden biri de: kendisinden önce hukukun "ahlaksallık" ya da "güç" üzerinden açıklanmaya çalışılmasıdır. Yaşamın her anında varolsa da ahlaksallık hukuk için zayıf bir temeldir. Hegel'e göre ahlaklılık kendi başına yükseltilmesi gereken bir değer olmamakla birlikte kişinin eyleminin niyetinin ne olduğu da önemli değildir. Özne hakkında yargıda bulunurken onun tek tek yaptıklarına, buradaki amacına bakmaktan ziyade bir bütün olarak ona bakabilmeliyiz. "Hegel'e göre, soyut hukuk ve öznel ahlaksallık, her ikisi de, sonuç olarak, soyut ve bireycidir"(Bumin 2005:151). Bu bağlamda Hegel Kant'ı eleştirir. Hegel'e göre bütün ahlak kuralları tarihsel ve toplumsaldır. Kant ise ahlak kurallarını bu niteliklerinden sıyrarak salt birer soyutlamalar haline getirmiştir. Ayrıca Kant tek kişinin rasyonelliğinden hareketle bir etik oluşturup, özgürlüğü de tek kişinin -başkalarını da göz önünde bulundurarak- koyacağı genel geçer niteliğe sahip olan ahlak yasasıyla açıklar. Hegel ise özgürlüğün tek bir kişi üzerinden açıklanmasını bir "yanılgı" olarak görür. Ancak burada Hegel'in Kant'a yönelik eleştirisini göz önünde bulundururken bir şeye dikkat etmeliyiz: Hegel için bir şeyin soyut olması o şeyin önemsiz olduğunu göstermez. Soyut olan ulaşmamız gereken "bütün"ün bir anını oluşturur. Bu anlamda soyut ve bireyci olan öznel ahlaksallık da devlette somutlaşacak olan bütünüün bilgisinin bir aşamasını oluşturur.

Hegel'e göre kendi başına varolamayan ahlaksallık ve hukuk kendilerine temel olacak törelere ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç, hukukta olmayıp ahlakta varolan öznel anıyla hukuktaki nesnellik anının bir araya gelmesiyle giderilir. Ayrıca bu iki farklı "an" kendi başlarına gerçeklik kazanamazlar. Bu bağlamda "ahlaksallık"ın içinde olduğu bir hukuk da ussal bir yapılanmanın olduğu tarihsel bir süreçte mümkün olacaktır. Bu yüzden Hegel'e göre nesnel bir toplumsal temele yaslanan "hukuk"u toplumsal bütünlükten ve süreçten bağımsız olarak ele almak onu bir şekilde "eksik" açıklamaktır. Elbette ki bu süreçte reel olanla ideal olan arasında birtakım sapmalar, sıçramalar olacaktır ki Hegel'in düşüncesinde de bu sapmaları okuyabiliriz.

Hegel'e göre aklın zamanda açılmasıyla oluşan ve toplumsallığın olduğu nesnel tinin ilk uğrağı ailedir. Aile doğal duygular aracılığıyla bir araya geldiğinden burada birliğin oluşması kolaydır. "Aile özgürlüğün ve kişiliğin tam olarak kendisini gerçekleştirme için fazla öznel bir birliklidir" (Bumin 2005: 155).

Sivil toplum nesnel ahlaksallığın ikinci basamağıdır. Politik, toplumsal, ekonomik yaşam bu alandadır. Burada hukuk, soyut ve subjektif niteliğinden sıyrılarak evrensel olarak bilinen, tanınan, istenen bir şey olur. Sivil toplum bir anlamda modern ekonominin kendisini ürettiği ve toplumsal diyalektiğin devlete giden yolunu açtığı yerdur. Sivil toplum, insanların birbirleriyle kurduğu ilişki dolayımında insanların üretim, değişim ve tüketimle birbirine evrensel bağımlılığının da olduğu alandır. İnsanın özgürlük bilincine ulaşmasında bir basamak olmakla beraber tarihsel gelişimin de ürünü olan sivil toplum, önceden belirlenmiş bir özü olan gerçeklik olmakla birlikte evrenselliği kendi içinde taşıyan bir akılsallığa da sahip değildir. Evrensel akılsallık kendisini sadece devlette

gerçekleştirecektir. Devlet sivil toplumun çatışan unsurlarını içeren ama bununla beraber onu aşan bir uğrağı temsil eder.

Hegel devleti, nesnelleşen tinin son uğrağı olarak gördüğünden insanın da, nesnelleşen tinin kendisini somutlaştırdığı- akılsal devletin bir üyesi olarak özgürlüğe kavuşabileceğini düşünür. Devlet aynı zamanda insanların inşasıdır ki özgür olabilmemizin koşulu da bu insanın farkına varabilmemizdir. Bu bağlamda devlet, tinin kendisini somutlaştırdığı yerdir ve bu somutlaştırmada yurttaşlar devletin sahip olduğu düzenleme mekanizmasının işleyişine katılarak, devletin realitesine ulaşmasında önemli bir basamak oluştururlar. Devlet varolan toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak görünmese de, toplumsal ilişkileri içeren bir düzleme sahiptir.

Hegel'in devlet görüşüne göre, devlet insanların tek tek istençleriyle genel olan istencin birliğini gösterir. Böyle bir devlet kendi içerisinde iyi düzenlenmiş bir devlettir. Ayrıca iyi düzenlenmiş bir devlet özgürlüğün gerçekleşme olanağıdır. Hegel'e göre özgürlük, özgürlüğe dair bir bilincin oluşmasıyla ele alınabilir. Özgürlüğe dair bilincin oluşması için de öncelikli olarak tinin kendisinin özgür olduğunu bilmesi gerekmektedir. Bu durum da kişinin özgürlüğü ile tarihsel sürecin kendisi arasında doğrudan bir bağlantının olduğunu gösterir.

Ussallığın hukuku ve kültürü de kapsayan tinsel alanda varlık kazanmasıyla özgürlüğe ulaşılabilir ve Hegel'e göre de "insan yalnızca devlette ussal varlığa kavuşur" (Hegel 2003: 114). Bunun nedeni özgürlüğün ve ussallığın devlette nesnelleşmesidir. Devlette nesnelleşen ussallığa, mutlak bilgiye ulaşma çabası aynı zamanda özgürlüğe doğru bir yürüyüştür. Bu bağlamda özgürlüğü salt biçimsel, öznel anlamda ele almak özgürlük kavramını zedelemektedir. "Kavramının gereği ola-

rak özgürlüğü özgürlük yapan şeyler hak ve törelliktir; bunlar da kendinde ve kendisi için olan genel özellikler, nesnelere ve ereklere" (Hegel 2003: 121). Tinin zorunlu ilerleyişine uymakla özgürlüğün nasıl gerçekleşebileceği meselesine Hegel şöyle bir yanıt üretmektedir: "Ussal-olan tözselliğiyle zorunludur, biz de onu yasa olarak tanıdığımız ve kendi özümüzün tözü olarak bildiğimiz ölçüde özgürüz: bu durumda nesnel ve öznel istenç barışır ve aynı aydınlık bütünde birleşir" (Hegel 2003: 118).

Burada birey bu yasalara uyarak özgürlüğünün gerçekleşebileceğini bilir ve bu yasalarda kendi istencini görür, bu da isteme ve bilmenin birlikteliğini oluşturur. Bu birliktelik de kişiyi "özgür" kılar. "Keyflikle yetinen, hukuku subjektif inançtan ibaret gören duygusallık, haklı olarak, kanunu kendine en büyük düşman sayar" (Hegel 2004a: 26). Dolayısıyla böyle bir kişi için de devletin yasalarına uymak özgürlüğü getirmez. Oysa ki Hegel'e göre kanun, aklın realitesini göstermektedir. Bu kanunlara uymak da ussallığı ve dolayısıyla özgürlüğü getirmektedir.

Sonuç Yerine

Hegel'de "devlet toplumsal özbi-lincin olduğu tek düzlemdir" (Bumin 1991: 140). Hegel bu devletin öznesi olarak, devletin tüm yöneticilerinden ve genel ereği kendisine erek kılan herkesten devletin yönetimine dair bir şeyler beklemektedir. Burada şunu görüyoruz: Hegel'de "Görüngübilim'in bireyler arası ilişkiye ve topluma verdiği önemin, Hukuk Felsefesi'nde yerini, toplumu düşünen, kavrayan, kuran bir devlet anlayışına bırakmıştır." (Bumin 1991: 140). "Hukuk Felsefesinin İlkeleri"nde tümelin kendisini gerçekleştirdiği yer olarak devlet gösterilmekle birlikte, bunun bireyler arası ilişkilere yansıma biçimi sadece uyulması gereken yasaların sıralanması şeklinde olmuştur.

Hegel kavramsal bir tarih anlatımında bulunur ve burada insanın tarihsel süreçle, devletle olan uyumunu iyimser bir tavırla göstermeye çalışır. Hegel'in bu yaklaşımı bilinçli öznenin etkinliğini toplumsal problemlerin çözümünde bir yerden sonra dışlayarak, tinsel sürecin kendiliğindenliğine göndermede bulunmaktadır. Bu durum da öznenin isteklerini, ihtiyaçlarını sürecin dışında tutan bir yaklaşımı beraberinde getirir.

Hegel katılımcı demokrasiyi, bireylerin tek tek temsil edilmesinin pek mümkün olmadığını, daha doğrusu yönetime eşit oranda katılabilmek için oy hakkının önemsiz olduğunu düşündüğünden, savunmamıştır. Hegel'in halkın seçim yaparak yönetime katılmasını desteklememesinin bir nedeni de, insanların maddesel çıkarları doğrultusunda seçim yapabileceklerini düşünmesidir. Ayrıca ona göre sadece bir yönetim mekanizması olmayan toplumsal yaşantıyı da içerisine alarak, bir bütün olan devletin geleceğini seçimlere bağlı kılmak onu rastlantısallığa mahkum etmek anlamına gelir. Hegel insanların seçimlerine güvenmediği gibi seçimlerle bir şeylerin değişemeyeceğini de düşünmektedir. Ona göre ussal bir toplum için olması gereken yönetim şekli anayasal monarşidir. Anayasal monarşiyi savunmasının nedeni belirli bir yerde nihai bir karar erkinin bulunması gerektiğini düşünmesidir. Ayrıca bu yönetimde Hegel'e göre güven ortamının sağlanabilmesi için monarkın yapması gereken sadece düzenlemelerin altına imzasını atmaktır. Çünkü burada devletle halkın seçimi ussallığın içerisinde gerçekleşeceğinden, ortada herhangi bir kişisel çıkar ya da çatışma olmayacaktır. Bireyler devletin ilkelerinde anlaşmaya vararak ve kendi tatminlerini de gerçekleştireceklerdir. Yani bireyin çıkarlarıyla devletin çıkarları ahenk içindedir. Hegel bireyle devletin ahenk içinde olabileceği noktasında oldukça iyimser düşülmüştür. Bu iyimserlikle Hegel'in felsefesi tarihteki aykırı sesleri zaman zaman bir

kenara bırakmayı yeğlemiştir. Yani "sokak gürültüsünü kendi binasının alt katında, yani sivil toplum düzeyinde bırakmaya Hegel çok özen gösterdi. Devlet düzeyinde kaygı verici hiçbir şey geçmez ve geçmez, çünkü bireyler ve devlet hep birlikte özgürlük ister ve aynı amaca yönelirler" (Planty-Bonjour 2002: 24). Tarih boyunca olumsuzlamadan söz eden Hegel, sonunda özellikle "Hukuk Felsefesinin İlkeleri"yle birlikte devlette bir uzlaşım çizgisine varmıştır. Marx'a göre bu uzlaşım, özünde eleştirel, ilerlemeci olması gereken diyalektiğin Hegel'de mistisizmle bozulduğunu göstermektedir; ancak burada unutulmaması gereken bir durum söz konusudur o da, Hegel evrensellik arayışındayken "insan"ı yok saymamıştır, o "çağrı"yı tarihselliği içinde yakalama eğilimindedir. Soyut gibi görünen "akıl"ı insanın sadece bir özelliği olmaktan çıkartarak, insanların oluşturduğu tarihe içkin olan bir kavram haline getirmiştir. Bu bağlamda insana, insanın oluşturduğu kurumlara tarihsel bir nitelik yüklemiştir.

Hegel'in isteği, hem bireylerin akılcı bir şekilde kendilerini yönetmeleri hem toplumsal sistemin akılcı olması hem de özgürlüğün bilincine varılabilmesidir. Ama elbette ki burada önceleyen ya da başat olan akılcı bir şekilde düzenlenmiş bir toplumdur.

Hegel, "Hukuk Felsefesinin İlkeleri" isimli kitabıyla toplumsal formasyonun işleyişine ve dünya tarihine önem veren, içinde bulunduğu devlet mekanizmasına dair de kaygıları olan birisi olduğunu göstermiştir. Kendisinden sonra da Hegel'i bazı noktalarda eleştiren ama yine de ondan olabildiği noktada yararlanan siyasal, toplumsal, tarihsel teorilerin ortaya çıkması da Hegel'in düşünsel gelişiminin çağın ruhunu kavramada önemli bir yere sahip olduğunu gösterir.

KAYNAKÇA

- **BUMİN**, Tülin. Hegel' i Okumak, İstanbul: Ara Yayıncılık,1991.
- **BUMİN**, Tülin. Hegel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (Üçüncü Basım), 2005.
- **BUMİN**, Tülin, Hegel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (Üçüncü Bölüm), 2005.
- **HEGEL**, Georg Wilhelm Friedrich. Bütün Yapıtları (Seçmeler)1 ,(çev. Hüseyin Demirhan) Ankara: Onur Yayınları, 1976.
- **HEGEL**, Georg Wilhelm Friedrich. Tarihte Akıl, (çev. Önay Sözer) İstanbul: Kabcacı Yayınevi, (İkinci Basım) 2003.
- **HEGEL**, Georg Wilhelm Friedrich. Hukuk Felsefesinin Prensipleri, (çev. Cenap Karakaya) İstanbul: Sosyal Yayınları, 2004a.
- **HEGEL**, Georg Wilhelm Friedrich. Tinin Görüngübilimi, (çev. Aziz Yardımlı) İstanbul: İdea Yayınevi, (İkinci Basım) 2004b.
- **HEGEL** George Wilhelm Friedrich. Seçme Metinler, (derleyen Nejat Bozkurt), İstanbul: Say Yayınları, 2005.
- **PLANTY-BONJOUR** vd. Hegel ve Aydınlanma Yüzyılı, (çev. Hüsen Portakal) İstanbul: Cem Yayınevi, 2002.
- **YENİŞEHİRLİOĞLU**, Şahin. Birey, Toplum, Devlet İlişkileri, Adana: Ümit Yayıncılık/Uf